

Az Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány „*cigánynak
lenni – ismerjük meg egymást!*” című középiskolai
foglalkozásának értékelése

Váradi Luca

2013. Augusztus

A Projekt az Európai Bizottság támogatásával valósult meg.

A projekt tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Bizottság vagy a Magyar Nemzeti Iroda véleményét, mely intézmények felelőssége a projektre nem terjed ki.

Fiatalok
Lendületben
Program

Az Uccu alapítvány 2010 októberében alakult. Célja a romák és nem romák közötti dialógus erősítése, a romákkal szembeni negatív attitűdök csökkentése, valamint a tolerancia elérése párbeszédén keresztül. Az Uccu roma önkéntes csapata által középiskoláknak kifejlesztett oktatási programok a roma identitásra és társadalomra fókuszálva az informális oktatás eszközeivel tudnak segíteni az előítéletek lerombolásában, és teret adni a roma kisebbség megismerésének. Az Uccu programjának egyik kulcsa a személyesség, a lehetőség megteremtése a személyes találkozásra roma és nem roma fiatalok között, ezért fontos, hogy a foglalkozásokat vezető moderátorok minden esetben roma fiatalok.

Az Uccu alapítvány amellett, hogy a foglalkozásain részt vevő fiatalokkal őszintén beszélget a magyarországi cigányság helyzetét érintő kérdésekről, és ezzel lehetőséget teremt az előítéletes gondolkodásmód megkérdőjelezésére, direkt módon is nagymértékben hozzájárul a roma fiatalok közösségfejlesztéséhez. Az alapítványhoz fennállása óta körülbelül 30 roma önkéntes csatlakozott, akik vállalták, hogy nyíltan beszélnek az identitásukról és az élettapasztalataikról a foglalkozásokon. A moderátori feladatokra való felkészülés, a foglalkozások közös kidolgozása és a folyamatos együttműködés során az önkéntesek egy pozitív roma identitással rendelkező, önmagáért, és egymásért kiálló, a társadalmi kirekesztés ellen tenni akaró csapatot hoztak létre. Az Uccu közösségéhez tartozó roma fiatalok erőt merítenek azokból a tapasztalatokból és kapcsolatokból amelyek az Uccunál eltöltött idő alatt szereznek, és ezeket sikerrel tudják kamatoztatni szakmai és tanulmányi előmenetelükhöz. Fontos kiemelni, hogy az Uccu Facebook csoportjához az önkénteseken kívül is sok érdeklődő és támogató csatlakozik, és így egy olyan közeg alakult ki az alapítvány körül, amelynek tagjai pozitívan élik meg roma identitásukat, és összetartó közösségként támogatják egymást.

Az Uccu Alapítvány megfogalmazása szerint az oktatási alkalmak célja, hogy segítsenek a roma kisebbségi csoportok megértésében és elfogadásában, a kulturális és identitásbeli sokszínűség megismerésében, a kritikai gondolkodás fejlődésében, az előítéletek és a diszkriminatív gondolkodás megkérdőjelezésében. Az Uccu alapítvány tevékenységének egyik kiindulópontja, hogy az előítéletek nagy része az ismeretek hiányára vezethető vissza. Számos, a roma társadalommal szembeni prekoncepció nem a megismert és átélt élményanyagból, hanem a közvetetten hallottakból, látottakból táplálkozik.

A projekt keretében megvalósuló foglalkozások elsődleges célja tehát a romákkal szembeni előítéletek megkérdőjelezése és csökkentése személyes élményeken alapuló

információátadáson keresztül. A foglalkozás hatékonyságát értékelő kutatás alapvetően e két cél megvalósulását hivatott felmérni. A kutatás az Uccu alapítvány által 2012. szeptember és 2013. május között budapesti és Pest megyei középiskolákban tartott, az Európai Unió Youth in Action programjának támogatásával megvalósuló foglalkozásainak rövidtávú, közvetlen hatásait mérte. Annak érdekében, hogy megbízható eredményeket kapjunk az Uccu középiskolai programjának fogadtatásáról és hatásáról, az evaluációs kutatás többféle módszer együttes alkalmazására épül, és az alábbi 3 részből áll:

1. Kérdőíves adatfelvétel a foglalkozáson résztvevő összes tizenéves körében a foglalkozás előtt és után 3-4 héttel.
2. Csoportos interjú a foglalkozáson részt vevő diákokkal a foglalkozás közvetlen hatásainak mérésére egy budapesti és két vidéki osztály diákjainak részvételével.
3. Csoportos interjú a részt vevő osztályok tanáraival egy budapesti és egy vidéki középiskolából.

Az értékeléshez használt kérdőív egy korábbi kutatásban kipróbált kérdőív¹ részben átdolgozott, továbbfejlesztett változata, melynek átdolgozásában részt vettek az Uccu alapítvány roma önkéntesei. Mindegyik osztály 3-4 héttel a foglalkozás előtt és után töltötte ki a kérdőív két verzióját. A kérdőív második verziója az első kérdőívben szereplő, a romákkal kapcsolatos attitűdre vonatkozó kérdések megismétlésén túl konkrét kérdéseket tartalmazott az Uccu foglalkozásra és annak fogadtatására, illetve szubjektív értékelésére vonatkozóan. A kérdőívet a diákok tanítási időben, számítógép segítségével, online töltötték ki. Az Uccu alapítvány minden esetben kérte az iskola valamint a szülők beleegyezését, hogy a diákok részt vehessenek az evaluációs kutatásban. Az adatok anonim módon kerültek rögzítésre. Kitöltéskor mindig jelen volt az Uccu alapítvány egy vagy két önkéntese, hogy biztosítsák a kitöltés szakszerű lebonyolítását és válaszoljanak az esetlegesen felmerülő kérdésekre. Összesen 10 osztály 228 diákja válaszolt mindkét kérdőívre, az elemzéskor egy anonim azonosító segítségével kapcsoltuk össze a diákok első és második kérdőívre adott válaszait, és egyéni szinten hasonlítottuk össze azokat.

A diákokkal készített csoportos beszélgetésre a budapesti középiskolában a foglalkozás másnapján, egy vidéki középiskolában a foglalkozás után három nappal került sor. Az első esetben egy osztály nyolc tanulója, a második esetben két osztály összesen 11 tanulója vett

---

¹ Váradi, Luca (In press): Youth Trapped in Prejudice. Hungarian Adolescents' Attitudes towards the Roma. Dissertation.

részt a beszélgetésen. A résztvevők kérésének megfelelően az interjúkban elhangzottakat az alábbi kutatási beszámolóban nem idézzük szó szerint.

A tanári csoportos beszélgetésen három középiskolai tanár vett részt, ketten egy Pest megyei középiskolából, egy tanár egy budapesti középiskolából. Mindannyian jelen voltak az Uccu foglalkozásán, és utána is rendszeresen találkoztak a részt vevő osztályokkal, így el tudták mondani, hogy hogyan látják a foglalkozás hatását a diákokon és a teljes osztályközösségeken.

Oktatási kontextus

Mielőtt ismertetnénk az Uccu alapítvány által tartott iskolai foglalkozások menetét és ezek fogadtatását, illetve rövidtávú hatásait, fontos, hogy röviden vázoljuk az oktatási kontextust, amelyben az Uccu alapítvány foglalkozásai megvalósulnak. A kutatás idején Magyarországon ugyan törvénybe ütközött az etnikai szegregáció az oktatás területén, tudvalevő, hogy mégis különösen gyakori, hogy a roma és nem roma tanulók iskolai- vagy osztályszinten elkülönítve tanulnak.² Ennek megfelelően a nem roma diákoknak sok esetben nincs személyes tapasztalatuk roma osztálytársakkal vagy iskolatársakkal, és nagyon kevés a roma származású tanár is, így a romákkal kapcsolatos információikat főként közvetett forrásokból szerzik a diákok. Ennek értelmében döntő fontosságú, hogy milyen ismeretanyagot kapnak erről a témáról az iskolában, mind a tárgyi tudás, mind a romák csoportjához való viszony tekintetében. Ezzel a kérdéssel az elmúlt időszakban kevés tudományos kutatás foglalkozott, ezek eredményei és szakértői tapasztalatok azonban egybehangzóan azt mutatják, hogy a legtöbb esetben a tanárok nem foglalkoznak semmilyen a romákat érintő kérdéssel a tanítás során, és amennyiben a tankönyvek valamiképpen érintik ezt a témát, az gyakran éppen a sztereotípiákat erősíti.³ Ennek legfőbb oka, hogy a tanárképzés nem ad semmifajta eszközt a pedagógusok kezébe, amely segítené őket abban, hogy hogyan és mit tanítsanak a romákhoz

---

² Forray, R. K. (2009). Hátrányos helyzet: A cigányság az iskolában. *Educatio*, (4), 436–446.

Kerteszi, G., & Kézdi, G. (2010). Segregation of primary schools in Hungary: A descriptive study using data from the National Assessment of Basic Competences of 2006. In K. Fazekas, A. Lovász, & Á. Talagdy (Eds.), *The Hungarian Labour Market 2010. Labour Market Discrimination* (pp. 99–119). Budapest.

³ Terestyéni, T. (2005). Középsikolai tankönyvek etnikai tartalmi. In M. Neményi & J. Szalai (Eds.), *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. (pp. 283–315). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Vidra, Z. & Fox, J. (2011). *The Embodiment of (in)Tolerance in Discourses and Practices Addressing Cultural Diversity in Schools in Hungary.: The case of Roma*. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19797/ACCEPT_2011-10_WP3_Hungary.pdf?sequence=1

Váradí, Luca (2011): Utánpótlás. Fölmérés a tizenévesek előítéletességéről. In *Magyar Narancs* 23, 1/09/2011 (35), pp. 16–17. http://magyarnarancs.hu/publicisztika/utanpotlas_folmeres_a_tizenevesek_eloiteletessegerol-76825.

Ligeti, G. (2000). Mít tehet az iskola?: Roma-kép az iskolában. *Iskolakultúra*, (12), 16–26.

kapcsolódó kérdésekről, és emellett történeti és politikai okai is vannak annak, hogy a pedagógusok kerülnek a (kisebbség)politikai kérdések iskolai megvitatását.⁴ Így elsősorban a tanárok egyéni hozzáállásán és lelkiismeretén múlik, hogy foglalkoznak-e egyáltalán a romákhöz kapcsolódó témákkal az iskolában, és ha igen, akkor milyen módon és formában teszik ezt. Mivel a tanárrá válásnak nem feltétele a kisebbségek iránti tolerancia, illetve a tanárképzésnek nem része a toleranciára nevelés, nem indulhatunk ki abból, hogy maguk a pedagógusok kevésbé lennének előítéletesek a romákkal szemben, mint a felnőtt társadalom tagjai.⁵

A fentiek alapján egyértelmű, hogy nagy szükség van az Uccu alapítvány által kínált iskolai foglalkozásra, amely igyekszik pótolni az oktatási rendszer strukturális problémáiból adódó hiányosságokat. Az Uccu alapítvány megközelítése azonban nem csak témájában tér el az iskolákban általában megszokottól, hanem a foglalkozás formája is merőben újat mutat a frontális oktatás és lexikális tudásátadás bevett módszereihez képest. Az informális oktatás egy sokkal nyitottabb oktatási forma, amely partnernek tekinti a diákokat. Kiindulópontja, hogy nincsenek előre meghatározott jó és rossz válaszok, hanem vélemények hangzanak el, amelyeket egymással ütköztetni lehet, és észérvek felvonultatásával lehetséges a másik fél meggyőzése. A foglalkozást vezető moderátorok által elmondottak saját személyes tapasztalataikon és élményeiken alapulnak, ami által erős érzelmi komponens kapcsolódik az információk átadásához. A kötetlen beszélgetés és a diákokat maximálisan bevonó játékok a megszokott órai munkától eltérő formát mutatnak, ami a foglalkozást megnéző pedagógusok számára is hasznos tapasztalat. Azok a tanárok, akik nyitottak az alternatív módszerekre, később is sikerrel alkalmazhatják az Uccu foglalkozásán látottakat, beleértve a demokratikus vitakultúra fejlesztését és az informális oktatás eszközeit.

Mivel az Uccu alapítvány az esetek többségében az iskolák vagy tanárok meghívására érkezik, előfordul, hogy a tanárok, és akár a diákok is rendelkeznek már tapasztalatokkal hasonló iskolai programokkal. A legtöbb esetben azonban az Uccu foglalkozása az első ilyen jellegű tapasztalat mind a diákok mind tanáraik számára, így az Uccu alapítvány önkénteseinek egyszerre számos ponton kell megküzdeniük a megszokásból adódó elvárásokkal és felkelteniük a diákok érdeklődését és bátorságát, hogy őszinték merjenek lenni, és ki tudják fejezni saját érzéseiket és gondolataikat.

⁴ Csákó, M. (2009). Demokráciára nevelés az iskolában In R. Angelusz, P. Somlai, & M. Á. Éber (Eds.), *Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára* (pp. 155–188). Budapest: Pallas Kiadó.

⁵ Bordács, M. (2001). A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. *Új Pedagógiai Szemle*, (February). <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00046/2001-02-ta-bordacs-pedagogusok.html>

A foglalkozás menete

Cigánynak lenni – ismerjük meg egymást! - beszélgetés a roma identitásról középiskolásokkal

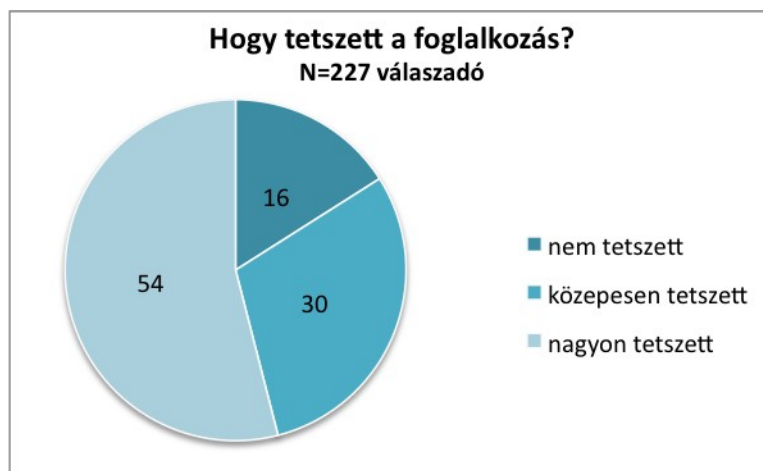
A 90 perces középiskolai foglalkozás az informális oktatás módszereire és eszközeire épül. A diákok a tanteremben körben ülnek, a két Uccu moderátor köztük foglal helyet. A rövid bemutatkozás után az első, bemelegítő körben a diákok a saját identitásukról gondolkoznak, és mindenki röviden elmondja, hogy neki mit jelent az identitása. Ezt követően a moderátorok egy rövid, játékos feladattal a cigány/roma szó kimondása körüli feszültséget próbálják feloldani. A foglalkozás harmadik lépéseként a diákok között a moderátorok színes fotókat osztanak ki, melyeken letakart arcú személyek láthatóak. A diákokat arra kérik, hogy mérlegeljék, a képeken látható emberek közül kiket tartanak cigánynak. Később a véleményüket indokolniuk kell. A képek szándékosan úgy vannak összeállítva, hogy a romákkal kapcsolatos sztereotípiákat és előítéleteket könnyen előhívják. A képek nézegetésekor általában egy nyitott, kérdésekkel és véleményekkel teli beszélgetés alakul ki. A modul negyedik eleme egy úgynevezett belehelyezkedős játék, melynek segítségével a diákok átélhetik, hogy az életben való esélyek és lehetőségek terén milyen különbségek vannak romák és nem romák között. A foglalkozás utolsó eleme pedig a lezárás, melynek során a résztvevők megfogalmazzák a foglalkozással kapcsolatos tapasztalataikat és véleményüket. Gyakran ebben az úgynevezett záró körben hangzanak el a legfontosabb hozzászólások.

A foglalkozás során a moderátorok mindvégig a saját életükből vett példákkal illusztrálják a felmerülő kérdésekre és egyéb megnyilvánulásokra adott válaszaikat. Minden esetben meghallgatják a felszólaló diákokat, és lehetőséget adnak arra, hogy a diákok egymás között vitathassák meg az őket foglalkoztató kérdéseket.

Eredmények

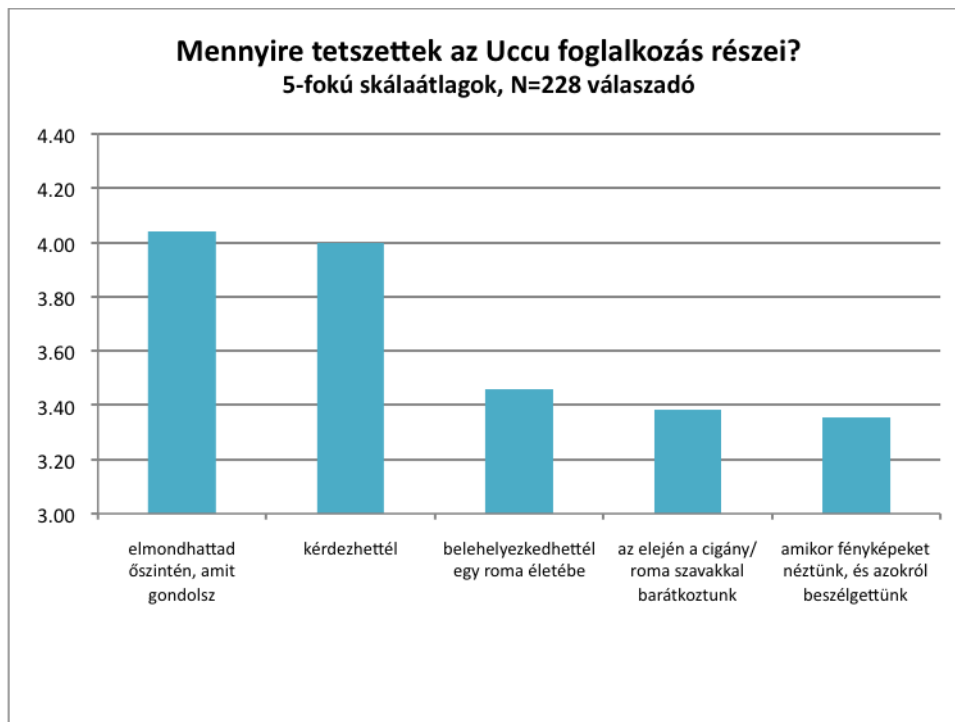
A foglalkozás fogadtatása

A kérdőívekre adott válaszok, a csoportos interjúkban elhangzottak és a tanárok tapasztalatai is egybehangzóan azt mutatják, hogy a résztvevő tizenévesek örömmel és érdeklődéssel fogadták az Uccu Alapítvány foglalkozását. Rokonszenvesnek tartották a foglalkozást vezető önkénteseket, és különösen értékelték a közvetlen hangvételt és a szókimondó, nyitott és őszinte légkört. A résztvevők a foglalkozáson hallottakat is érdekesnek értékelték és többen is kiemelték, hogy a foglalkozáson olyan – őket érdeklődő és különösen fontos – témák kerültek elő, amelyekről máskor ritkán vagy sosem esik szó (a kérdőívre adott válaszok szerint 65% sohasem vagy csak ritkán beszélget a romákról a barátaival, 75% pedig sohasem vagy csak ritkán beszélget a romákról a szüleivel). A kérdőívre adott válaszok megoszlása azt mutatja, hogy a többség (60%) úgy értékelte, hogy sok újdonságot tudott meg a romákról, és a résztvevők 84%-a pozitívan nyilatkozott a foglalkozásról (54%-nak nagyon, 30%-nak közepesen tetszett a foglalkozás).

Témák

A foglalkozás különböző részeinek értékelését összehasonlítva látszik, hogy különösen a kérdezési lehetőség és az őszinteség tetszett a fiataloknak, de fontos kiemelni, hogy a kérdőívek tanúsága szerint a foglalkozás minden részét pozitívan ítélték meg a résztvevők (5-fokú skálán minden átlag a 2,5-ös középérték fölött volt).

Az interjúk részben megerősítik ezeket az eredményeket, részben pedig tovább árnyalják a képet. Az egyik csoportos beszélgetés résztvevői több ízben hangsúlyozták, hogy a játékokat helyenként erőltetettnek, gyerekesnek érezték, különösen a „roma” és „cigány” szavak suddogását majd kiabálását ítélték kényszeredettnek. Elmondták, hogy szívesen elrugaszkodtak volna az általuk sok esetben túlzottan merevnek ítélt forgatókönyvtől, és szívesebben vették volna, ha „kötelező játékok” helyett több idő jut a spontán beszélgetésre, és főként a személyes élményekre. Számukra csalódást okozott az is, hogy a fényképes játék végén nem tudhatták meg, hogy helyes válaszokat adtak-e. Ez is mutatja, hogy a fiataloknak kettős tapasztalatot hozott a foglalkozás: egyrészt értékelték az informális oktatás eszközeit, az őszinteséget, a közvetlen légkört, másrészt nehezen tudtak elszakadni a megszokott iskolai keretektől, és világos visszajelzést vártak a feladatként értelmezett játék végén.

Annak érdekében, hogy megtudjuk, hogy a diákok mit tartottak érdekesnek a foglalkozáson, illetve milyen irányban fejlesztenék tovább a programot, a kérdőívekben két nyitott kérdést tettünk fel. Az ezekre adott válaszokból kirajzolódó kép az elvárások sokféleségét mutatja. A válaszadók egy része szívesen vette volna, ha több konkrétumot „tanulhat meg” a foglalkozás során a romák életéről, történelméről és kultúrájáról. Ez a megközelítés tehát az információátadást tekinti a foglalkozás fő feladatának, a válaszokból azonban időnként kirajzolódik az az igény is, hogy így a romák mint világosan elkülöníthető csoport jelenjenek meg, akiknek a magyarokétól eltérő kultúrájuk és történelmük van.

„Szívesen tudnék meg többet a kultúrájukról és az életvitelükről. Azért érdekelnek ezek a dolgok, mert szerintem azért van akkora ellenállás a romák felé bizonyos emberekben, mert nem értik, nem ismerik az ő kultúrájukat és értékrendjüket. Fontos, hogy ismerjük őket, hiszen egymás mellett, egy országban élünk.”

„Én szívesen hallgattam volna dolgokat arról, hogy milyen is a roma kultúra, mert úgy gondolom, hogy így könnyebb lenne megérteni őket. Illetve esetleg a történetükről, és arról, hogy konkrétan milyen dolgok miatt alakulhattak ki az előítéletek.(...)”

„(...) kicsit többet beszélhetnének a kultúrájukról, főleg azokról az elemekről, amik eltérnek a klasszikus magyar szokásoktól.”

A válaszadók egy másik markáns csoportja azt hangsúlyozta, hogy a személyes élmények, a személyes történetek voltak a legérdekesebbek számukra, és ezekből vettek volna szívesen még többet. Többen is kiemelték az átélhetőség fontosságát, ami megegyezik az Uccu alapítvány egyik legfontosabb törekvésével, mely szerint közvetlen személyes kapcsolat és tapasztalat útján tudnak a fiatalok behelyezkedni a romák életébe.

„Engem sokkal jobban érdekelne több személyes történet, tapasztalat a romákkal. Hogy ne az legyen, hogy a meghatározott rendben folyik a foglalkozás, hanem a hallgatók érdeklődése alakítsa azt.”

„A romák élete és életkörülményei érdekelnének az ahogyan lenézik őket, és ezt ha elmondanák még több embernek ők is átérezhetnék a romák helyzetét. ezt kéne tennetek :D Amúgy jó volt az Uccu foglalkozás :D Köszönetek :D”

„Engem érdekelnének történetek velük kapcsolatban a mindennapjaikról, arról, hogyan kell megküzdenniük a mindennapos konfliktusokkal amik csakis azért vannak mert ők romák.”

Előítéletek

Korábbi kutatási eredmények világosan mutatják, hogy a magyar társadalomban széles körben elterjedtek a romákkal szembeni előítéletek, mind a felnőtt lakosság⁶, mind a tizenéves korosztály körében⁷. A budapesti fiatalok között 2010-ben végzett kutatás eredményei az oktatási kontextus bemutatásakor leírtakkal egybehangzóan azt mutatják, hogy a tizenévesek az iskolában nem tanulnak és nem is beszélgetnek a romákról, és a legtöbb esetben otthon sem kerül elő ez a téma. A fiatalok válaszai arra utalnak, hogy elsősorban a médiából szerzik a romákkal kapcsolatos információikat, és csak keveseknek vannak roma barátai, ismerőseik. A média által közvetített, gyakran negatív, sztereotip kép,⁸ az objektív információk hiánya és a társadalomban elterjedt sztereotípiák ismerete együttesen vezet a tizenévesek romákkal szembeni előítéleteihez. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy az idézett kutatás eredményei szerint tízből nyolc budapesti tizenéves szerint a magyar társadalom tagjai nem ellenzik a romákkal kapcsolatos negatív kijelentéseket, vagyis a fiatal korosztály nagy része nem érzi úgy, hogy a „cigányozás” társadalmi normát sértene. Ez az észlelt konszenzus nagyban megnehezíti mindazon törekvéseket, amelyek az előítéletek lerombolását, megkérdőjelezését tűzik ki célul.

Az Uccu alapítvány középiskolásoknak szóló foglalkozása a fenti problémák közül egyszerre többre is igyekszik választ adni. A foglalkozást tartó roma fiatalokkal való találkozás sokak számára az első valós, közvetlen személyes élmény roma emberekkel. Az együtt töltött 90 perc során sok információ elhangzik, amelyek objektív módon adnak választ a diákok által felvetett kérdésekre, és sok esetben eloszlatják a tudáshiányból fakadó téves elképzeléseket. A beszélgetés nyitott hangvétele pedig arra ad példát és lehetőséget a részt vevő tizenéveseknek, hogy lássák, hallják és maguk is megtapasztalhassák, hogy hogyan lehet őszintén és nyíltan beszélni erről a témáról, tabuk és gyűlölet nélkül. Végül a személyes történetek, a foglalkozást vezető roma fiatalok őszintesége átélhetővé teszi a diákok számára a roma létből következő élettapasztalatokat és más megvilágításba helyezi többek között a szegénység, a nélkülözés, a munkavállalás és a továbbtanulás gyakran leegyszerűsítetten kezelt kérdéseit.

⁶ Publicus Research. (2009). *Cigányellenesség a társadalom értékrendjében: a közös nevező*. <http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesseg/>

⁷ Váradi, Luca (2011): Utánpótlás. Fölmérés a tizenévesek előítéletességéről. In *Magyar Narancs* 23, 1/09/2011 (35), pp. 16–17. http://magyarnarancs.hu/publicisztika/utanpotlas_folmeres_a_tizenevesek_eloiteletessegerol-76825.

⁸ Rubeus Egyesület. (2011). *Romák társadalmi helyzetével és médiában való megjelenésével kapcsolatos lakossági felmérés 2011.: Kutatási záró-tanulmány* http://www.keja.hu/sites/default/files/kutatas/keja_lakossagifelmertes_zarotanulmany_final_20110227.pdf

A fentiekből látszik, hogy az Uccu alapítvány foglalkozása lehetőséget teremt arra, hogy csökkenjenek az előítéletek, és a tizenéveseknek megmutatja, hogyan lehet őszintén, előítéletmentesen beszélgetni erről a témáról. Kérdés, hogy az alapítvány által felkínált lehetőségekkel, példákkal mennyire tudnak, illetve akarnak élni a foglalkozáson részt vevő középiskolások. Kutatásunk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására tett kísérletet, azonban az eredmények bemutatása előtt fontos leszögezni, hogy az Uccu alapítvány foglalkozása mindössze 90 perces, ami mellett számtalan további inger és információ formálja a középiskolások gondolkozását. Sem a foglalkozás, sem a kutatás nem légüres térben zajló, laboratóriumi körülmények közötti kísérlet, ezért nem lehetséges a foglalkozás és az egyéb tényezők hatásainak egymástól való elkülönítése.

Az Uccu foglalkozás hatásai

Ahogy a fentiekben bemutattuk, a részt vevő diákok pozitívan, az esetek többségében nyitottan fogadták az Uccu alapítvány önkénteseit, és a többségnek tetszett a foglalkozás is. Kutatási kérdéseinkre, hogy a foglalkozás képes volt-e elindítani az előítéletek megkérdőjelezésének, illetve csökkenésének folyamatát, az eredmények nem adnak egyértelmű választ. Ami a közvetlen, rövidtávú attitűdváltozást illeti, a program után néhány napon belül készített beszélgetéseken a diákok mindkét csoportban egybehangzóan azt mondták, hogy ők úgy érzik, hogy – habár rokonszenvesnek tartották a roma önkénteseket – a romákkal kapcsolatos véleményükön alapvetően nem változtatott a foglalkozás. Ebben egyetértettek azok is, akiknek a foglalkozás előtt sem voltak ellenérzéseik a romákkal szemben, és azok is, akik nyíltan felvállalták az előítéleteiket. A kérdőívekben erre a kérdésre adott válaszok hasonló eredményt hoztak az interjúkban elhangzottakhoz, mivel a nagy többség (80%) 3 – 4 héttel a foglalkozás után úgy nyilatkozott, hogy az Uccu foglalkozás hatására nem változott a véleménye a romákról. Ezzel párhuzamosan a foglalkozás előtt és után kitöltött kérdőívek cigányellenességet mérő változói között sem mutatható ki statisztikailag szignifikáns különbség.

Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy önmagában a program nem képes direkt módon, rövidtávon csökkenteni a romákkal szembeni előítéleteket, legalábbis a legtöbb diák esetében nem. Fontos azonban megjegyezni, hogy az alapítvány elsődleges célja nem is a közvetlen előítéletcsökkentés, sokkal inkább az, hogy olyan eszközt adjanak a fiatalok

kezébe, amelynek segítségével képesek megkérdőjelezni az általánosításon alapuló előítéleteket. Ez egy igen hosszú folyamat, amelynek kimenetele csak hónapokkal, vagy évekkel a foglalkozás után válik láthatóvá, és a diákokat körülvevő világ számtalan tényezője befolyásolja.

Mielőtt áttérnénk arra a kérdésre, hogy a fenti folyamat elindult-e az Uccu foglalkozás hatására, röviden ki kell térnünk az előítéletek csökkentésére irányuló programok egy alapvető dilemmájára, amely az Uccu foglalkozás kapcsán is felmerült. A probléma lényege az az ellentmondás, amely a romákra vonatkozó sztereotípiák esetében az általánosítás ellen, azonban a foglalkozást tartó roma önkéntesekkel kapcsolatos pozitív tapasztalat általánosítása mellett szól. A foglalkozás ugyanis egyrészt azt igyekszik világossá tenni a résztvevők számára, hogy „minden roma más”, és az önkéntesek a különböző játékokon keresztül felhívják a figyelmet az általánosítás, a kategorizáció hibáira. Egyúttal azonban az Uccu koncepciója az allporti kontaktushipotézis értelmében⁹ többek között arra a feltételezésre épül, hogy a két roma önkéntessel való közvetlen kapcsolat és a velük szerzett pozitív tapasztalatok a romák csoportjának egészére kiterjeszthetőek, és így érhető el az elfogadóbb attitűd. A tizenéves korosztályra egyébként is jellemző erős igazságérzetnek és a mások cselekedetei mögött meghúzódó motivációk keresésének köszönhetően a résztvevők nagyon világosan érzékelték ezt az ellentmondást, és egyesek a saját prekonceptióiknak megfelelően értelmezték az Uccu alapítvány törekvéseit. Úgy fogalmaztak, hogy „tudják, hogy mire megy ki a játék”, és világosan elmagyarázták, hogy hiába voltak rokonszenvesek a foglalkozást tartó önkéntesek, ők nyilvánvalóan nem tipikus (igazi) romák, így a velük szerzett tapasztalat sem lehet igaz a többi romára. Volt, aki az önkéntesek által elmondottakat is „hazugságnak” nevezte, és a programot egyszerűen „cigány propagandaként” értékelte. Jól példázza ezt a beállítottságot a vidéki középiskolásokkal készített csoportos beszélgetésen megfogalmazott igény, mely szerint az „álcigányok helyett inkább egy igazi cigányputrit kéne bekamerázni úgy, hogy az ott élők ne tudjanak róla, és az hiteles képet adna arról, hogy valójában hogyan élnek a cigányok, amikor nem tudják, hogy figyelik őket”.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a foglalkozás hiábavaló lett volna, és ne hatott volna a résztvevőkre. A kérdőívekből és az interjúkból is kiderül, hogy a foglalkozás a legtöbb esetben igen kedvező folyamatokat indított el. Azzal az állítással, hogy „*könnyen el tudom képzelni, hogy milyen érzés lehet romának lenni*”, szignifikánsan többen értettek egyet a

⁹ Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2005). Allport's Intergroup Contact Hypothesis: Its History and Influence. In J. F. Dovidio, P. S. Glick, & L. A. Rudman (Eds.), *On the Nature of Prejudice. Fifty Years after Allport* (pp. 272–277). Malden, MA: Blackwell Pub.

foglalkozás után, mint előtte (páros t-próba, 5-fokú skálaátlagok összehasonlításával: $M_1=2,42$, $SD=2,33$; $M_2=2,71$, $SD=2,20$; $t(183)=2,98$, $p=0,003$). Tehát a romák iránti empátia növelését, az életük és mindennapjaik átélhetőségét sikeresen valósította meg az Uccu programja. A kérdőív tanúsága szerint kis mértékben növekedett azok aránya is, akik „rosszul érzik magukat, ha valaki szidja a romákat” (páros t-próba, 5-fokú skálaátlagok összehasonlításával: $M_1=2,37$, $SD=1,29$; $M_2=2,54$, $SD=1,29$; $t(183)=2,07$, $p=0,04$). További biztató eredmény, hogy a válaszadók többsége a kérdőívben úgy nyilatkozott, hogy a foglalkozásnak köszönhetően megértette, hogy „minden roma más” (55% teljesen, 25% közepesen igaznak tartja magára ezt az állítást).

Az eredmények tehát azt mutatják, hogy bár azonnal nem következett be az előítéletek csökkenése az Uccu iskolai foglalkozásának hatására, a romák társadalmának sokszínűségéhez, mindennapjaik átélhetőségéhez és a szidalmazásukra adott reakciókhoz kapcsolódó ismeretek és attitűdök mind pozitív irányba mozdultak el a foglalkozásnak köszönhetően. Az eredmények tehát összességében arra engednek következtetni, hogy a foglalkozás sikeresen indította el az előítéletek megkérdőjelezésének folyamatát.

Roma résztvevők a foglalkozáson

Az Uccu alapítvány összesen 10 osztályban tartotta a foglalkozásait budapesti és Pest megyei középiskolákban, melyek közül többen is voltak roma diákok. Fontos kérdés, hogy nekik milyen tapasztalatot hozott a foglalkozás, illetve befolyásolta-e az osztályokon belüli interetnikus viszonyokat az Uccu alapítvány programja. Ezekre a kérdésekre csak közvetett válaszokat kaphatunk, részben a kérdőívekből, részben a diákokkal készült interjúkból, illetve a tanárok elbeszéléseiből.

A kérdőív nyitott kérdéseire adott válaszokból kitűnik, hogy több roma fiatal számára pozitív élmény volt a foglalkozás, és örültek neki, hogy szó van erről a témáról. Kiemelték, hogy nagy szükség volt rá, hogy az osztálytársaik tényszerű információkat kapjanak a romák életéről. Az egyik roma résztvevő így fogalmazott: *„Legszívesebben a magyar diákoknak ajánlom, hogy tudják meg, hogy milyen romának lenni. Ne csak szidják őket, hanem nézzen bele a mi életünkbe (romákéba).”*

A csoportos beszélgetésen az egyik vidéki középiskolai osztály nem roma diákjai elbeszéléséből kiderült, hogy a foglalkozás hatására megváltoztak az osztály egyik roma tanulója és a többiek közötti viszonyok. Az osztályba összesen két roma diák jár. A diákok

elmondása szerint a foglalkozás előtt ugyan nem kezelték másként roma osztálytársukat, a foglalkozás óta azonban – véleményük szerint – ő sokkal öntudatosabb lett, és az osztálytársai szemére hányja, hogy rasszisták, és megkülönböztetik a származása miatt. Az osztály nem roma tagjai felháborodással vették tudomásul osztálytársuk megváltozott viselkedését, és úgy látták, hogy a jövőben konfliktusok lesznek emiatt az osztályban. Ebből az egyedi esetből természetesen nem vonhatóak le általános következtetések, arra azonban felhívja a figyelmet, hogy a foglalkozás hatására megváltozhatnak az osztályokon belüli interetnikus viszonyok, és az Uccu önkénteseinek távozása után adott esetben a roma diákoknak és az osztályközösségnek egyedül kell megküzdeniük a megváltozott helyzettel.

Egy másik hasonló esetről számolt be az egyik budapesti középiskola tanára a csoportos beszélgetésen. Az eset nem az Uccu foglalkozásához, hanem egy romákról szóló etika órához kapcsolódott, mégis tanulságos lehet, hiszen hasonló mechanizmusok léphetnek működésbe az Uccu foglalkozás hatására is. Az iskola kevés roma diákjának egyike diákelnök, és tapasztalata szerint az iskolában szeretik és elfogadják őt, az előítéletekkel „csak” akkor kell szembesülnie, amikor kilép az iskolából. Amikor etika órán a romákról volt szó, akkor szembesült először azzal, hogy az osztálytársai őt ugyan elfogadják, ám általánosságban súlyos előítéletekkel, elutasítással viszonyulnak a cigánysághoz. A tanár elmondása szerint ez az eset fájdalmas törést okozott a roma diáknak, és sok egyéni és közös beszélgetésre volt szükség ahhoz, hogy a helyzet valamelyest normalizálódjon.

Az Uccu foglalkozása tehát amellet, hogy pozitív élmény lehet a részt vevő romáknak, éppen az őszinte légkör következtében akár olyan helyzetet teremthet, amelyben a roma diákoknak osztálytársaik előítéleteivel kell szembesülniük. Ez adott esetben váratlan, és különösen fájdalmas lehet, hiszen úgy tűnik, hogy a diákok korábban nem szembesítették roma osztálytársaikat negatív előítéleteikkel. Az ilyen élmények feldolgozása, az ebből következő esetleges konfliktusok kezelése, illetve feloldása komoly munkát igényel, amire az Uccu alapítványnak érdemes lenne megoldási lehetőségeket kínálnia. Az Uccu önkéntesei pozitív identitásstratégiát mutathatnak a roma diákoknak, akik később akár maguk is csatlakozhatnak az Uccu csapatához.

Az Uccu program a tanárok szemével

A csoportos beszélgetésen részt vevő három tanár igen eltérő háttérű középiskolákban tanít, mégis nagyon hasonló véleményekről, tapasztalatokról, elvárásokról és problémákról számoltak be az Uccu programját és a romákkal szembeni előítéletek kezelését illetően. Összességében üdvözölték az Uccu alapítvány kezdeményezését, mert meglátásuk szerint rendkívül nagy szükség van arra, hogy valaki foglakozzon a fiatalok egyre erősödő cigányellenes előítéleteivel. Arról is beszámoltak, hogy ők úgy érzik, hogy tanári szerepükből adódóan kevésbé tudnak ezen a téren hatni a diákokra, mint az Uccu huszoneves önkéntesei, akik nem csak korban állnak közelebb a diákokhoz, de az általuk elmondottak autenticitása is közelebb hozza a témát a résztvevőkhöz. Mindezek mellett fontos kiemelni, hogy a csoportos beszélgetésen részt vevő mindhárom tanár küldetésének tekinti, hogy tegyen a tizenévesek előítéletei ellen, és az Uccu foglalkozás igénybevételén túl számos más olyan programot szerveztek és szerveznek diákjaiknak, amelyek szociális érzékenységre és toleranciára nevelnek. Ennek köszönhetően tágabb kontextusban is tudták értékelni az Uccu foglalkozását, összehasonlítva más iskolai érzékenyítő programokkal.

A tanárok tapasztalatai azt mutatják, hogy a cigányellenesség a diákok esetében nem önmagában van jelen, hanem egy tágabb, általános előítéletes beállítottság keretében, amibe beletartozik az antiszemitizmus, továbbá a homoszexuálisokkal, a bevándorlókkal és a társadalom leszakadó, deviánsnak tekintett rétegeivel szembeni előítélet. Ahogy korábban leírtuk, ezekre a problémákra általánosságban az iskola ritkán ad válaszokat, a tanárok azonban saját hatáskörükben, lehetőségeik szerint sokféleképpen kezelhetik a diákok negatív attitűdjeit. A beszélgetésen részt vevő tanárok tapasztalati szerint ezen törekvéseik, illetve az általuk szervezett programok (köztük az Uccu foglalkozása is), kevésbé hatékonyak azon diákok esetében, akiknek már szilárdan kialakult, markáns előítéleteik vannak, különösen akkor, ha ezeket az otthoni, szülői példa is támogatja. Azoknál azonban, akik esetében nem kristályosodtak ki az előítéletes nézetek, gondolatébresztő és eredményes lehet egy-egy ilyen foglalkozás.

Az Uccu programja tekintetében a tanárok elsősorban azt emelték ki, hogy a foglalkozást vezető önkéntesek személyes történetei, őszinte beszámolóik érték el a legnagyobb hatást. A játékokat vegyesen ítélték meg a diákok a tanárok szerint, ezek többször hatottak túl didaktikusnak és erőltetettnek. A játékok tekintetében az egyik tanár kiemelte, hogy azok elsősorban a fiatalabb (8. és 9. évfolyamos) korosztály esetében működtek, az idősebb diákok

kevésbé szívesen vettek részt bennük. A személyes történetek azonban mindig hatásosak voltak, és a tanárok tapasztalatai szerint a diákok utólag sokszor sajnálták, hogy ezekre nem jutott több idő. A tanárok benyomásai szerint a diákokra azok a történetek tették a legerősebb benyomást, amelyek az önkéntesek iskolás éveiről szóltak. Például annak az önkéntesnek az elbeszélése, amelyből kiderült, hogy a családjában dönteniük kellett, hogy melyik gyerek tanulhat tovább, és melyiknek kell dolgozni mennie, nagyon megrázta a hallgatóságot, és még sokáig foglalkoztatta őket a történet. Ez is mutatja, hogy az átélhetőséget a személyes történetekkel, és ezek közül is a diákok korosztályát érintő kérdéseket felvonultatóakkal lehet a leginkább elérni.

A tanárok szerint a program sikere egyértelműen a moderátorok személyiségén, rátermettségén és felkészültségén múlik. Megítélésük szerint ettől függ, hogy sikerül-e igazán bevonnani a diákokat a foglalkozásba, vagy csak illedelmes kívülállók maradnak. Minden tanár egyetértett abban, hogy a foglalkozást tartó önkéntesek személyes élményeik elmesélésével olyasmit tudnak nyújtani a diákoknak, amit ők nem. Ahhoz azonban, hogy a résztvevők elfogadják az önkénteseket, képesnek kell lenniük arra, hogy erre alkalmas légkört teremtsenek. A tanárok mindannyian több foglalkozáson is részt vettek, illetve több osztály beszámolóját is hallották, és ebből azt a következtetést vonták le, hogy míg bizonyos osztályok esetében a roma és cigány szavak suttogása illetve kiabálása alkalmas volt arra, hogy megteremtse a megfelelő légkört, más osztályokban éppen ez a játék vezetett oda, hogy a diákok kényelmetlenül érezték magukat, és bezárkóztak, ahelyett, hogy megnyíltak volna a foglalkozást vezető önkéntesek irányába.

A foglalkozás rövid- és hosszútávú hatásai tekintetében a tanárok úgy ítélték meg, hogy rövidtávon a program felkeltette a diákok érdeklődését a téma iránt, és a résztvevőkben igényt teremtett arra, hogy beszélgessenek a foglalkozáson felmerülő kérdésekről. A feldolgozás tehát jó esetben a tanárok segítségével folytatódhat. Ami a hosszútávú hatást illeti, a tanárok megítélése szerint a foglalkozás rövidegéből adódóan nem tud gyökeres változást elérni. Ezért egybehangzóan javasolták az Uccu alapítványnak egy olyan program kidolgozását, amelynek keretében többször, hosszabb időn keresztül találkoznak a diákokkal akár egy fél vagy egész iskolai tanév során. A tanárok véleménye szerint sokkal hatásosabb, ha a programban kevés diák vehet részt hosszabb távon, mintha sok diák egyetlenegyszer találkozik csak az Uccu önkénteseivel.

Visszatérve a foglalkozás feldolgozásához – amit a tanárok utómunkának neveznek – fontos kiemelni, hogy ennek sikere egyrészt a tanárok motivációján, másrészt azon múlik, hogy mennyiben képesek kezelni a diákok kérdéseit, esetlegesen rasszista vagy sztereotíp megnyilvánulásait. A beszélgetésen részt vevő tanárok megfogalmazása szerint rendkívül hasznos lenne, ha az Uccu valamilyen formában támogatná őket, akár külön nekik tartott foglalkozással, vagy olyan szakmai segédanyagokkal, amelyek „felvértezik” őket egy-egy ilyen beszélgetés hatékony moderálására. Nem is kizárólag az Uccu foglalkozás feldolgozásakor vennék hasznát ezeknek az információknak, hanem általánosságban segíthetné őket abban, hogy megfelelően tudják kezelni az időről időre előforduló cigányellenes megnyilvánulásokat az osztályban. A tanárok – saját megítélésük szerint – abban játszhatnak kulcsszerepet, hogy segítsenek a diákoknak a foglalkozáson szerzett jó tapasztalatok általánosításában. Ezt elsősorban úgy tudják megtenni, hogy amikor előkerül a cigányság témája, vagy valamelyik diák előítéletes, negatív módon, általánosítón nyilvánul meg ezzel kapcsolatosan, emlékeztetni tudják a foglalkozásra és az önkéntesek által elmondottakra. A tanárok tehát úgy érzik, hogy a foglalkozást referencia pontként tudják használni ahhoz, hogy felhívják a diákok figyelmét az általánosítás, és az előítéletek helytelenségére. A foglalkozáson együtt átéltek ilyen módon a közös emlékezet részeként újra és újra előhívhatóak, és autentikus ellenpéldaként szolgálnak. Ahhoz azonban, hogy ezt a tanárok hatékonyan tudják alkalmazni, tisztában kell lenniük saját szerepük fontosságával, és késznek kell lenniük arra, hogy megfelelően hasznosíthassák a foglalkozást.

Végezetül a tanárok felhívták a figyelmet arra, hogy azokban a diákokban, akik már több hasonló programon részt vettek, és toleránsan viszonyulnak a romákhoz, az a kérdés merült fel, hogy mit tudnak tenni ők az előítéletes gondolkozás ellen. A tanárok szerint a diákok egy része szívesen vette volna, ha választ kaphat erre a kérdésre is az Uccu önkénteseitől, mivel a probléma felismerésén túl szívesen tennének annak érdekében, hogy javuljon a romák helyzete, illetve csökkenjenek a társadalomban a velük szembeni előítéletek.

Összességében tehát a csoportos beszélgetésen részt vevő három tanár pozitívan ítélte meg az Uccu alapítvány foglalkozását, és sok ponton kifejezték az igényüket arra, hogy többször találkozhassanak a diákok az Uccu önkénteseivel, és az alapítvány nekik tanároknak is további támogatást nyújtson. Fontos azonban még egyszer hangsúlyozni, hogy a beszélgetésen részt vevő tanárok hivatásuk részének tekintik diákjaik toleranciára nevelését, és partnerként tekintettek az Uccu alapítványra, illetve nyitottan álltak a foglalkozás során alkalmazott

informális oktatási módszerhez. Ebben a tekintetben tehát jórészt eltérnek tanártársaiktól, így az általuk elmondottak, illetve a hozzáállásuk nem tekinthető általánosnak.